

Η ανατομία των πολιτευμάτων: από τον Αριστοτέλη στον 21ο αιώνα

Ανδρέας Δ. Δαβαλάς

Δρ. Πολιτικής Κοινωνιολογίας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

andrewdavalas@yahoo.gr

Η απαρχή της πολιτικής φιλοσοφίας ήταν, ως γνωστό, προϊόν μιας βαθιάς κοινωνικοπολιτικής κρίσης. Η συντριβή της Αθήνας με το τέλος του Πελοποννησιακού πολέμου (431-404 π.Χ.) και όσα η ήττα αυτή συνεπάγονταν για την τύχη της πρώτης άμεσης Δημοκρατίας της ανθρωπότητας, αποτέλεσαν το πρωτογενές ερέθισμα για τον Πλάτωνα και μετέπειτα τον Αριστοτέλη, να συλλογισθούν σχετικά με την έννοια της πολιτικής «κάτω από την πλήρη επιρροή μιας πολιτικά παρακμάζουσας κοινωνίας» (Arendt 2009: 52)

Ο Αριστοτέλης αντιλαμβάνεται την πολιτική ως προσπάθεια μιας κοινωνίας (με την έννοια της αυτάρκους πόλης - κράτους) προς την επιδίωξη μιας καλής ζωής, δηλαδή μιας «δικαίας Πόλεως», θέτοντας τον πυρήνα του προβλήματος όλων των σύγχρονων προσεγγίσεων (Unesco 1972: 733)

Γι αυτόν, η ηθική αρετή είναι η βάση για την πολιτική αρετή, δεδομένου ότι χωρίς αρετή και δικαιοσύνη ο άνθρωπος είναι το αγριότερο ζώο (Πολιτικά Α 2, 15-16). Η αρετή, όταν κυριαρχεί στα πάθη και στις ορμές, τα ρυθμίζει, παίζοντας το ρόλο του μέτρου ανάμεσα στις δύο ακρότητες, δηλαδή στην υπερβολή και την έλλειψη. (Ηθικά Νικομάχεια Β' 1104a, 13 -16) Έτσι, οι προσωπικές διαθέσεις μετουσιώνονται σε κοινωνικούς, ηθικά διαποτισμένους, στόχους, οι οποίοι εξασφαλίζουν την ευημερία των πολιτών και συγκροτούν αυτή την ίδια την πόλη. (Ναγόπουλος 2015 :27)

Ωστόσο ο Αριστοτέλης αντιλαμβάνεται ότι η πολιτική αρετή είναι αναγκαία αλλά όχι επαρκής συνθήκη για την λειτουργία του πολιτεύματος. Άρα το καίριο ερώτημα παραμένει: Ποιό είναι το βέλτιστο πολίτευμα και πού εδράζεται; Ο Αριστοτέλης, ξεκινά από την ανάλυση των ισχυόντων πολιτευμάτων. Τα χωρίζει σε δυο ομάδες των τριών, τα φυσιολογικά και τις παρεκβάσεις τους, με ταξινομικό κριτήριο το πλήθος των ασκούντων την εξουσία.

Παρά ταύτα, κι εδώ αποκαλύπτεται το μεγαλείο του Αριστοτέλη, η ηθική ποιότητα του κράτους δεν συναρτάται από την εξωτερική μορφή του. Η εξουσία του ενός μπορεί ως βασιλεία να είναι καλή, ως τυραννίδα κακή. Η εξουσία των ολίγων μπορεί ως αριστοκρατία της μόρφωσης και της αρετής να είναι καλή, ως ολιγαρχία του πλούτου και της καταγωγής κακή, και όταν όλοι μετέχουν στην εξουσία, αυτό μπορεί να είναι καλό, αν πρόκειται για ευνομούμενο πολίτευμα (πολιτεία), και κακό, αν πρόκειται για τυραννία των πολιτών. (Windelband - Heimssoeth 1986, τ.Α' :175) Το ουσιαστικό λοιπόν κριτήριο διάκρισης των πολιτευμάτων διατυπώνεται αφαιρετικά αλλά εύστοχα από τον Αριστοτέλη: Όσα αποσκοπούν στο κοινό συμφέρον είναι ορθά, ενώ όσα εξυπηρετούν αποκλειστικά το συμφέρον των αρχόντων ανήκουν στις παρεκκλίσεις των ορθών πολιτευμάτων. (Πολιτικά 1279a)

Ωστόσο το βαθύτερο αξιακό υπόβαθρο που συνέχει το βέλτιστο πολίτευμα, μπορεί να συμπυκνωθεί στην έννοια της δικαιοσύνης. Οι τύποι των ορθών πολιτειών, επειδή έχουν ως αρχή την ιδέα της δικαιοσύνης που στηρίζεται στην αρετή, θεμελιώνονται στο νόμο και στην ελεύθερη βούληση. (Κοντογιώργης 1982: 89)

Ο Rawls (2010) κουβαλώντας όλη την παράδοση του φιλελευθερισμού, στη θεωρία της δικαιοσύνης ως ακριβοδικία, αποδέχεται την ισότητα ως ένα πρωταρχικό πλαίσιο ελευθεριών για τον πολίτη και ως μια δίκαιη ισοκατανομή ευκαιριών, η οποία δεν ανατρέπει την αρχή της διαφοράς. Κατά μία έννοια βρίσκεται πολύ κοντά στην αναλογική ισότητα του Αριστοτέλη, αλλά παραμένει μια διαφορά ποιότητας. Για τον αρχαίο φιλόσοφο η δικαιοσύνη είναι συγκροτησιακός παράγοντας του πολιτεύματος ή θα τολμούσαμε να πούμε αυτοσκοπός, ενώ για το σύγχρονο στοχαστή, ένα μέσο

διασφάλισης μιας *minimum* κοινωνικής συναίνεσης. Κι ενώ ο ελάχιστος κοινός παρονομαστής των δύο προσεγγίσεων παραμένει το κοινό όφελος, στον Αριστοτέλη η δικαιοσύνη ενσαρκώνει ολόκληρο το ιδεώδες του ανθρωπισμού. Αντανακλά έτσι μια οντολογική διαφορά της κλασικής πολιτικής φιλοσοφίας σε σχέση με την σύγχρονη: Η πρώτη προσπαθούσε να χτίσει αξίες πάνω στις οποίες θα στηρίζονταν η κοινωνία, ενώ η δεύτερη διαχειρίζεται αξίες και ενίοτε τις καταναλώνει όπως θα έλεγε κι ο Καστοριάδης.

Σε εποχές λοιπόν αξιακής διακινδύνευσης και πολιτικού αποπροσανατολισμού η αρχαία ελληνική σκέψη καθίσταται εκ νέου πυξίδα για το μέλλον.

Βιβλιογραφία

- Arendt Hannah, 2009, Υπόσχεση πολιτικής, μτφ. Κ. Χαλμούκου, Αθήνα, Κέδρος
- De Romilly Jacqueline, 1992, Προβλήματα της Αρχαίας Ελληνικής Δημοκρατίας, μτφ. Ν. Αγκαβανάκης, Αθήνα, Καρδαμίτσα
- De Romilly Jacqueline, 1993, Γιατί η Ελλάδα; μτφ. Μ. Αθανασίου – Κ. Μηλιαρέση, Αθήνα, Το Άστυ
- Δεσποτόπουλος Κων/νος, 2004, Περί της Πολιτικής, Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης
- Διαμαντόπουλος Θανάσης, 1985, Η έννοια της εξουσίας στη σύγχρονη πολιτική επιστήμη, Αθήνα- Κομοτηνή, Α. Σάκκουλα,
- Duverger Maurice, 1985, Εισαγωγή στην Πολιτική, μτφ. Σ. Οικονόμου, Αθήνα, Παπαζήσης
- Foucault Michele, 1991, Η μικροφυσική της εξουσίας, μτφ. Α. Τρουλινού, Αθήνα, Ύψιλον
- Held David, 1995, Μοντέλα Δημοκρατίας, μτφ. Μ. Τζιαντζή, Αθήνα, Στάχυ
- Καστοριάδης Κορνήλιος, 1990, Οι ομιλίες στην Ελλάδα, Αθήνα, Ύψιλον
- Κοντογιώργης Γιώργος, 1982, Η θεωρία των επαναστάσεων στον Αριστοτέλη, Αθήνα, Νέα Σύνορα - Λιβάνης
- Lukes Steven, 2007, Εξουσία Μια ριζοσπαστική θεώρηση, μτφ. Σ. Καϊτατζή, Αθήνα, Σαββάλας
- Ναγόπουλος Νίκος, 2015, Γνώση, Μέθοδος και Κοινωνική Πράξη, Αθήνα, Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών
- Rawls John, 2010, Θεωρία της δικαιοσύνης, μτφ. Φ. Βασιλόγιαννης, Αθήνα, Πόλις
- Sinclair T.A., 1969, Ιστορία της Ελληνικής Πολιτικής Σκέψεως, μτφ. Γ. Βλάχος, Αθήνα, Παπαζήσης
- Τσαλκάνης Άγγελος, 1991, Η θεωρία της μετάβασης στον Αριστοτέλη: Νέα προσέγγιση, Αθήνα, Παπαζήσης
- Unesco, 1972, *Λεξικό Κοινωνικών Επιστημών τ.ΙΙ*, μτφ. Π. Λαμπριάς, Αθήνα, Ελληνική Παιδεία
- Weber Max, 1993, Βασικές Έννοιες Κοινωνιολογίας, μτφ. Μ. Κυπραίος, Αθήνα, Κένταυρος
- Windelband W. - Heimsoeth H. 1986, *Εγχειρίδιο Ιστορίας της Φιλοσοφίας*, μτφ. Ν. Σκουτερόπουλος, Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης